

*Пасічник В. І., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)
Желаго А. М., кандидат психологічних наук, заступник начальника факультету економіки та менеджменту по роботі з особовим складом Національної академії Національної гвардії України (м. Харків)*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КОМАНДИРА ПІДРОЗДІЛУ З КОНВОЮВАННЯ, ЕКСТРАДИЦІЇ ТА ОХОРОНИ ПІДСУДНИХ НА СТАДІЇ САМОСТІЙНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наведено результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей професіоналізації командирів підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності. На основі результатів оцінювання найбільш важливих характеристик, які відображають професійну спрямованість та професійну компетентність випускників ВВНЗ, призначених на командні посади зазначених підрозділів, змісту професійної підготовки офіцерів у частинах, де проходять службу випускники, виявлення чинників, що найбільш негативно впливають на успішність процесу професійного становлення вказаних військових фахівців визначено психологічні умови вдосконалення їх професіоналізації.

Ключові слова: професіоналізація, професійне становлення, професійна спрямованість, професійна компетентність, психологічні умови вдосконалення професіоналізації.

В статті приведені результати теоретичного і емпіричного дослідження особливостей професіоналізації командирів підрозділів Національної гвардії України по конвоюванню, екстрадиції та охороні підсудних на стадії самостійної професіональної діяльності. На основі результатів оцінювання найбільш важливих характеристик, які відображають професійну спрямованість та професійну компетентність випускників ВВУЗ, призначених на командні посади зазначених підрозділів, змісту професійної підготовки офіцерів у частинах, де проходять службу випускники, виявлення факторів, які найбільш негативно впливають на успішність процесу професіонального становлення вказаних військових фахівців визначено психологічні умови вдосконалення їх професіоналізації.

Ключевые слова: профессионализация, профессиональное становление, профессиональная направленность, профессиональная компетентность, психологические условия совершенствования профессионализации.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку Національної гвардії України (НГУ) та перспективи її подальшої розбудови висувають підвищені вимоги до професійної діяльності керівного складу гвардії усіх рівнів. У першу чергу це стосується командирів підрозділів, від якості реалізації службових функцій якими залежить успішність виконання Національною гвардією службово-бойових завдань (СБЗ) за призначенням. Тільки за умови досягнення цими військовими фахівцями високого рівня професійної компетентності можливе ефективне управління підрозділами, підтримання високого рівня морально-психологічного стану особового складу, якісне виконання СБЗ за будь-якого характеру оперативної обстановки.

Зазначене стосується і командирів підрозділів НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних (КЕОП). Вивчення наукових джерел, керівних документів та досвіду виконання СБЗ підрозділами з КЕОП

свідчать, що діяльність командира такого підрозділу є багатоаспектною й такою, що здійснюється в особливих умовах і поєднує його функції як правоохоронця, військового керівника, фахівця з питань конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, організації служби військ і бойової підготовки особового складу, а також суб'єкта навчально-виховного процесу та морально-психологічного забезпечення діяльності підрозділу. Цій професійній діяльності притаманні напружені конфліктні ситуації та небезпечні для життя обставини, що створюють складнощі у вирішенні професійних завдань, впливають на успішність діяльності, вимагають від командира психічної стійкості, особливої підготовленості й умінь активно діяти за таких обставин.

Необхідність сформованості високого рівня емоційно-вольової стійкості, спрямованості на неухильне виконання вимог законодавства, умінь регулювати діяльність свою та підлеглих в умовах

підвищеної стресогенності та психофізіологічної некомфортності реалізації посадових функцій зумовлює важливість якісної професіоналізації зазначених військових фахівців. При цьому процес професіоналізації випускників ВВНЗ, які призначені на первинні командні посади у підрозділи з КЕОП, визначає необхідність удосконалювання набутих раніше й актуалізованих у ході самостійної професійної діяльності знань, умінь та навичок, їх ієрархічного переструктурування відповідно до вимог виконуваних завдань, розвитку конкретизованих професійно важливих якостей, що вимагає особливої у змістовному й організаційному плані психолого-професійної підготовки цих фахівців, а також їх професійного самовдосконалювання.

Таким чином, удосконалення процесу професіоналізації командирів підрозділів НГУ з КЕОП є актуальним науковим завданням, вирішення якого має ґрунтуватися на значному масиві теоретичних, емпіричних й експериментальних досліджень, у тому числі, й щодо визначення психологічних умов успішної професіоналізації зазначених фахівців на стадії самостійної професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що різні аспекти професіоналізації офіцера-керівника розглядалися у дослідженнях багатьох відомих українських психологів: В. І. Барка, М. Й. Варія, В. М. Корольчук, М. С. Корольчука, В. О. Лефтерова, С. Д. Максименка, В. С. Медведева, В. І. Осьодлю, Є. М. Потапчука, І. І. Приходька, О. Д. Сафіна, О. В. Тімченка, М. І. Томчука та інших. За результатами проведеного аналізу наукових праць цих та інших авторів стає очевидним, що:

– нині існує значна кількість наукових праць, у яких досліджується широкий спектр психологічних аспектів проблеми професіоналізації фахівців екстремальних видів діяльності. При цьому має місце різноманіття підходів до визначення шляхів забезпечення оптимальності процесу їх професіоналізації;

– на теперішній час бракує теоретичних розробок та практичних рекомендацій щодо вдосконалювання процесу професіоналізації молодих офіцерів на стадії самостійної професійної діяльності з метою забезпечення оптимальності їх становлення як командирів

підрозділів. При цьому, як стверджує ряд зазначених дослідників, на даній стадії цілісного процесу професіоналізації відбувається найбільш інтенсивне опанування професії військовим фахівцем та перетворення його у професіонала військової справи [1, 5, 8];

– професіоналізація командира підрозділу являє собою процес постійного і неухильного спрямованого руху до фахової досконалості, методичної і педагогічної майстерності. Воно пов'язане з такими властивостями особистості, як професійна спрямованість і професійна придатність, а також з формуванням у командира підрозділу об'єктивного уявлення щодо психологічної структури його професійної діяльності [7, 8];

– процес професіоналізації командира підрозділу може бути розглянутий, як цілеспрямоване формування і подальший розвиток у нього професійно важливих психологічних якостей, умінь і навичок. Успіхові професіоналізації сприяє його вміння зберігати стресостійкість у екстремальних ситуаціях, професійна мотивація до служби і психологічна готовність до неї [2, 4, 5, 7];

– процес професіоналізації командирів підрозділів з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності може проходити з різним ступенем успішності. Під успішністю професіоналізації *командира підрозділу* розумітимемо позитивний за наслідками процес набуття ним професійної компетентності з урахуванням наявних умов професіоналізації та реалізації потенційних можливостей, які залежать, перш за все, від оцінюваної людини і її здібностей до навчання та розвитку, а також готовності навчатись й професійно зростати [6];

– успішний професіогенез даних військових фахівців на стадії самостійної професійної діяльності характеризується наявністю таких найбільш важливих компонентів, як: стрімке зростання професійної компетентності; швидке входження в посаду й адаптованість до нових умов служби і діяльності на посаді; підвищення авторитету командира як у військовому колективі, так і поза його межами; самостійність та прийнятна якість виконання службових обов'язків; продуктивне подолання виникаючих кризових явищ, пов'язаних з невідповідністю наявних ресурсів особистості та засвоєних способів розв'язання службових проблем вимогам до неї та якості здійснюваної

діяльності; відхід від репродуктивного виконання СБЗ, який сформувався на основі набутих у ВВНЗ знань, умінь та навичок; усвідомлення потреби у професійному вдосконалюванні; розвиток здатності оперативного прийняття обґрунтованих рішень у складних умовах; вдосконалювання організаторських та комунікативних умінь, навичок самоконтролю, саморегуляції та забезпечення психічної стійкості у ході виконання завдань у складних умовах [3];

– на цей час у наукових дослідженнях недостатньо повно розкриті психологічні умови успішної професіоналізації командирів підрозділів Національної гвардії України з конвоювання екстрадиції та охорони підсудних, хоча необхідність їх визначення й урахування у процесі підготовки цих фахівців обумовлюється практичними запитами гвардії;

– умови вдосконалення професіоналізації командира підрозділу з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності можуть бути визначені на основі результатів сучасних досліджень проблеми професіоналізації фахівців екстремальних видів діяльності з урахуванням специфіки, пов'язаної з особливостями виконуваної службово-бойової діяльності та соціально-психологічною характеристикою військового середовища професіоналізації.

Виходячи з наведених положень **метою нашої статті** є обґрунтування на основі проведених нами теоретичних та емпіричних досліджень психологічних умов вдосконалення професіоналізації командира підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Професійна діяльність командира підрозділу з КЕОП є однією з найскладніших серед військових фахівців НГУ. Вона характеризується низкою специфічних особливостей щодо екстремального характеру умов її реалізації, психоемоційних та фізичних навантажень, соціальної значущості, високої ціни помилкових дій, жорсткої регламентації тощо. Це у комплексі обумовлює специфічні вимоги до індивідуально-психологічних характеристик вказаного фахівця та його особливої професійної підготовленості. Для оцінювання рівня відповідності цим вимогам випускників Національної академії Національної гвардії України (НА НГУ) нами вивчалась існуюча система професійно-

психологічного відбору, підготовки та розподілу осіб, яких направляють для проходження служби на вказаних посадах у підрозділах з КЕОП, а також рівень сформованості їх професійної компетентності.

На первинні командні посади у підрозділи з КЕОП розподіляють щорічно до 20% випускників командного факультету НА НГУ. При цьому додаткового професійно-психологічного відбору випускників щодо професійної придатності до такої діяльності не здійснюється. Вважається достатнім професійно-психологічний відбір, який реалізується під час вступу кандидатів на навчання до Академії.

За результатами проведених нами у 2011–2014 роках опитувань випускників, які отримали розподіл на посади у підрозділи з КЕОП, було встановлено, що лише у 23% із них є чітко сформована професійна спрямованість на здійснення саме такої діяльності, розподіл відповідає їх особистим бажанням і є досить мотивованим. Основними причинами такого стану справ опитані випускники вважають: низьку престижність та негативний імідж професійної діяльності зазначеного військового фахівця (вказали 54% респондентів); не адекватну рівню грошового утримання й соціально-правового захисту фізичну й емоційну напруженість професії (визначили 51% опитаних); специфічні особливості професійного середовища й умови реалізації посадових обов'язків (вказали 38% опитаних); уявлення про недостатню особисту професійну підготовленість, яка може означати виникнення різного роду ризиків (вказали 23% респондентів).

Для оцінки найбільш важливих характеристик, які відображують професійну спрямованість та професійну компетентність випускників, призначених на посади до підрозділів з КЕОП, проводилося їх анкетування та використовувалася методика діагностичної співбесіди за розробленою нами програмою. Ця методика дозволила оцінювати зазначені феномени за набором розроблених питань, які ставилися респондентам та критеріальними варіантами наданих відповідей на рівнях: бажаний, припустимий, критичний. Результати її використання щодо оцінки відповідних характеристик випускників 2013 року наведено у таблиці 1.

Результати оцінювання найбільш важливих характеристик, які відображують професійну спрямованість та професійну компетентність випускників за методикою діагностичної співбесіди

Оцінювана характеристика	Діагностований рівень сформованості, %		
	бажаний (Б)	припустимий (П)	критичний (К)
Професійні ціннісні орієнтації	38	49	13
Професійне цілепокладання та проектування професійного зростання	30	34	36
Локус контролю у професійній діяльності	26	53	21
Професійне усвідомлення повноти змісту професійної діяльності та необхідних професійно важливих якостей для її здійснення	23	45	32
Професійна самооцінка	30	42	28
Професійні комунікативні вміння та мова	23	53	24
Здатність до професійного саморозвитку	19	57	24

Наведені у ній та викладені вище дані проведених досліджень дають змогу зробити такі висновки.

1. Мають місце недоліки щодо розвитку професійних компетенцій (особливо аутокомпетентності) значної частини випускників. Особливо, на наш погляд, негативною тенденцією є нечіткість їх професійних ціннісних орієнтацій.

2. Встановлено недостатній рівень професійної мотивації майже у половини випускників, які розподілені до підрозділів з КЕОП, що є чинником, який значною мірою ускладнює процес їх професіоналізації та соціально-професійної адаптації на стадії самостійної професійної діяльності.

3. Виявлено низький рівень рефлексії своїх можливостей у 28% випускників, що можна розглядати як чинник, який гальмує розвиток професійної мобільності і сприяє їх професійній стагнації у майбутньому. У 24% випускників занижене уявлення про значущість для професії комунікативних якостей, що може у подальшому сприяти деформації їх комунікативної сфери.

4. Діагностовано наявність деструкції очікувань майже у п'ятій частини випускників, яка викликана незбігом професійної реальності з раніше сформованими уявленнями, що може стимулювати депресивні емоційні стани, розчарування у професії й ініціювати розвиток професійної дезадаптації особистості.

5. Майже у третини випускників не досить чітко сформовані уявлення про шляхи

їх професійного саморозвитку та зміст процесу професійного становлення на посаді командира підрозділу з КЕОП.

Отже, недостатньо обґрунтований розподіл випускників до підрозділів з КЕОП, неповне уявлення у них про зміст майбутньої діяльності та нечіткі професійні інтереси на фоні невираженої мотивації є значущими чинниками, які погіршують процес їх професійного становлення на стадії самостійної професійної діяльності, а за певних умов можуть стати пусковими механізмами розвитку професійних деформацій.

Поряд із цим аналіз змісту навчальних дисциплін професійної підготовки у частинах, де проходять службу випускники, тематики навчально-методичних зборів з призначеними на відповідні посади молодими офіцерами та методики проведення їх самостійної підготовки свідчить, що ці заходи недостатньо спрямовують психолого-педагогічні впливи на вдосконалювання процесу професійного становлення командирів підрозділів, не визначаються на основі об'єктивної діагностики рівня сформованості їх професійно важливих умінь і якостей, мають загальний та розрізнений характер, недостатньо враховують складнощі входження у посаду офіцерів підрозділів з КЕОП і не об'єднані в єдину систему.

Доповнити уявлення про стан проблеми дозволило використання комплексу методів емпіричного дослідження для виявлення недоліків, які обмежують успішність

Питання психології

професіоналізації більшості командирів підрозділів з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності і пов'язані з особистісною складовою їх професійної компетентності. За допомогою аналізу відгуків на випускників ВВНЗ, узагальнення незалежних характеристик посадових осіб частин, до яких прибули випускники, використання методу експертних оцінок рівня їх умінь щодо управління підрозділом, вивчення документів, що стосуються аналізу й оцінювання їх службово-бойової діяльності, опитування безпосередніх начальників молодих офіцерів, спостереження за службовими діями призначених на посади командирів підрозділів й інших такими недоліками були визначені:

- недостатньо розвинений творчий підхід до розв'язання службових проблем;
- неналежний прояв наполегливості у встановленні ефективної управлінської

взаємодії, невміння слухати інших, виразити себе, слабе володіння комунікативними засобами та прийомами впливу на підлеглих;

– відсутність чітких уявлень про засоби профілактики стресу, втоми, а також психологічного захисту особистості;

– недостатнє вміння формувати колектив, впливати на соціально-психологічний клімат підрозділу, нерациональне використання влади.

Важливим для нашого дослідження було визначення чинників, що найбільш негативно впливали на успішність процесу професійного становлення вказаних військових фахівців на етапі професіоналізації, який ми розглядаємо. Для цього було проведено анкетування 100 офіцерів, які перебувають на командних посадах у підрозділах з КЕОП за розробленою нами анкетой. Встановлені за результатами анкетування чинники наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати анкетування щодо виявлення чинників, які найбільш негативно впливали на успішність процесу професійного становлення командирів підрозділів з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності

Чинник, який найбільш негативно впливав на успішність процесу професійного становлення командирів підрозділів з КЕОП	Кількість опитаних осіб, які його вказали, %
Слабка інформаційна та методична забезпеченість процесу “входження у посаду” та подальшого професійного самовдосконалювання	94
Слабке володіння офіцерами методами саморегуляції, протидії негативним стресовим впливам та психологічної регуляції станів підлеглих	92
Недостатність психолого-педагогічних знань стосовно здійснення виховного впливу на підлеглих, проведення навчально-виховного процесу та бойової і спеціальної підготовки	91
Не досить об'єктивно сформовані уявлення про зміст та особливості діяльності на первинній посаді у випускника ВВНЗ	88
Недостатній рівень психологічної допомоги офіцерові у розв'язанні проблем професійного розвитку	86
Недостатня мотивованість досягнення професійної досконалості	84
Слабке володіння комунікативними засобами та прийомами впливу на підлеглих	81
Завантаженість офіцера у цей час значним обсягом доручень та обов'язків, не пов'язаних напряму із завданнями професійного вдосконалювання	79
Недостатньо сформовані вміння щодо виконання посадових функцій командира підрозділу	72
Некоректність впливів командування на мотивацію професійного самовдосконалювання та оцінювання ним рівня професійної компетентності молодого фахівця	71
Невирішеність житлово-побутових проблем та питань соціально-правового і матеріально-технічного забезпечення, які значною мірою відволікали увагу молодого фахівця від професійної підготовки та службово-бойової діяльності	67
Недостатнє психологічне забезпечення процесу професійного становлення командира підрозділу з КЕОП	65
Недостатньо розвинений творчий підхід до розв'язання службових проблем та вміння використовувати нешаблонні підходи до роботи	64

Як видно з результатів опитування, більша частина вказаних чинників прямо, або опосередковано пов'язані зі змістом і організацією їх професіоналізації на стадії самостійної професійної діяльності та психологічного забезпечення цього процесу.

Проведений аналіз умов професіоналізації досліджуваних фахівців свідчить, що часто має місце невідповідність організаційних заходів командування військових частин соціально-психологічним закономірностям процесу професійного становлення командирів підрозділів з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності. На сьогодні не реалізований повноцінний психологічний супровід процесу професійного становлення молодого офіцера на посаді командира підрозділу, немає науково обґрунтованих методичних та практичних рекомендацій щодо моніторингу впливу системи професійної підготовки на успішність процесу професіоналізації.

Наведений дослідницький матеріал дозволяє конкретизувати психологічні умови вдосконалення професіоналізації командира підрозділу з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності. Ними є:

– визначеність чіткої й обґрунтованої системи професійних вимог до досліджуваного фахівця, а також її усвідомленість цим фахівцем; наявність у нього сформованих на достатньому рівні необхідних знань, умінь та навичок для реалізації всіх професійних функцій відповідно до кваліфікаційної характеристики командира підрозділу з КЕОП; повне й об'єктивне усвідомлення ним змісту своєї професійної діяльності;

– удосконалення характеристик соціально-психологічного середовища, в якому реалізується професійне становлення молодого офіцера, системи мотивації до його

професійного зростання, інформаційно-методичного забезпечення цього процесу;

– підвищення рівня психологічного забезпечення процесу професіоналізації досліджуваного фахівця на стадії самостійної професійної діяльності через: розроблення та використання психограми командира підрозділу з КЕОП для оцінювання і прогнозування успішності його професійного становлення; здійснення психологічного супроводу його професіоналізації; використання психологічного моніторингу успішності професіоналізації.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, вдосконалення процесу професіоналізації командира підрозділу НГУ з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності є актуальним та практично значимим завданням наукового пошуку. Його вирішення можливе на основі результатів сучасних досліджень проблеми професіоналізації фахівців екстремальних видів діяльності з урахуванням специфіки, пов'язаної з особливостями виконуваної службово-бойової діяльності та соціально-психологічною характеристикою військового середовища професіоналізації. Реалізація встановлених нами психологічних умов вдосконалення професіоналізації командира підрозділу з КЕОП на стадії самостійної професійної діяльності дозволить усунути наведені недоліки у професійному становленні зазначеного фахівця.

Наступним кроком проведення досліджень нам вбачається розроблення та впровадження у практику НГУ науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу професійного становлення командира підрозділу з КЕОП на стадіях професійної підготовки у ВВНЗ та самостійної професійної діяльності.

Список літератури

1. Військова психологія та педагогіка: інноваційний підхід [Текст] : підручник : у 2 ч. / за заг. ред. С. Д. Максименка. – К.: НУОУ, 2012. – Ч. 1. – 472 с.
2. Екстремальна психологія [Текст]: підручник / О. П. Євсюков, А. С. Куфлієвський, Д. В. Лебедев та ін. ; за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – К.: Август Трейд, 2007. – 502 с.
3. Желого, А. М. Соціально-психологічні детермінанти професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ МВС України: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.09 "Психологія діяльності в особливих умовах" / А. М. Желого. – Х., 2014. – 20 с.
4. Корольчук, М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах [Текст]: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

5. Осьодло, В. І. Психологія професійного становлення офіцера [Текст]: монографія / В. І. Осьодло. – К.: Золоті ворота, 2012. – 463 с.
6. Полторак, С. Т. Психолого-педагогічні аспекти оцінювання успішності професійного становлення командира підрозділу внутрішніх військ / С. Т. Полторак, В. І. Пасічник // Честь і закон. – 2012. – Вип. 1 (40). – С. 46–50.
7. Приходько, І. І. Професійний психологічний відбір майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України [Текст]: монографія / І. І. Приходько. – Х.: Акад. ВВ МВС України, 2008. – 190 с.
8. Психологія професійної діяльності офіцера [Текст] : підручник / В. Г. Кремень, С. Д. Максименко, О. Д. Сафін та ін. – Хмельницький : АПВУ, 1999. – 464 с.

Pasechnik V. I., candidate of psychological sciences, assistant professor

Zhelago A. M., candidate of psychological sciences

**PSYCHOLOGICAL CONDITIONS IMPROVING PROFESSIONALISATION UNIT
COMMANDERS WITH ESCORTING EXTRADITION AND DEFENDANTS AT THE STAGE OF
INDEPENDENT PROFESSIONAL ACTIVITIES**

In the article the urgency of improving the professionalization of the unit commander of the National Guard of Ukraine convoy extradition and the protection of defendants. Based on the psychological characteristics of professional and modern requirements to professionalism said military expert, elaborated the importance of identifying psychological conditions improve its professionalization.

The results of the analysis of modern scientific works are provisions that determine the theoretical basis of empirical research of psychological conditions improve professionalization commander unit escorting extradition and the protection of defendants. The essence of the professionalization of the military leader, the goal of this process, definitions of "success professionalization unit commander" and are the most important components that determine successful profesionalhenez said military expert at the stage of independent professional activities. Established that at present in scientific research is not adequately disclosed psychological conditions professionalization successful commanders of the National Guard units from Ukraine escort and protection of extradition of defendants.

Based on the evaluation of the most important characteristics that reflect the professional orientation and professional competence of graduates of higher military educational establishments designated to command positions specified units, content of training officers in units, where serving alumni, identifying factors that most negatively affect the success of the process of professional development of these military experts determined psychological conditions improving their professionalism.

Key words: professionalism, professional development, professional orientation, professional competence, psychological conditions improve professionalization.